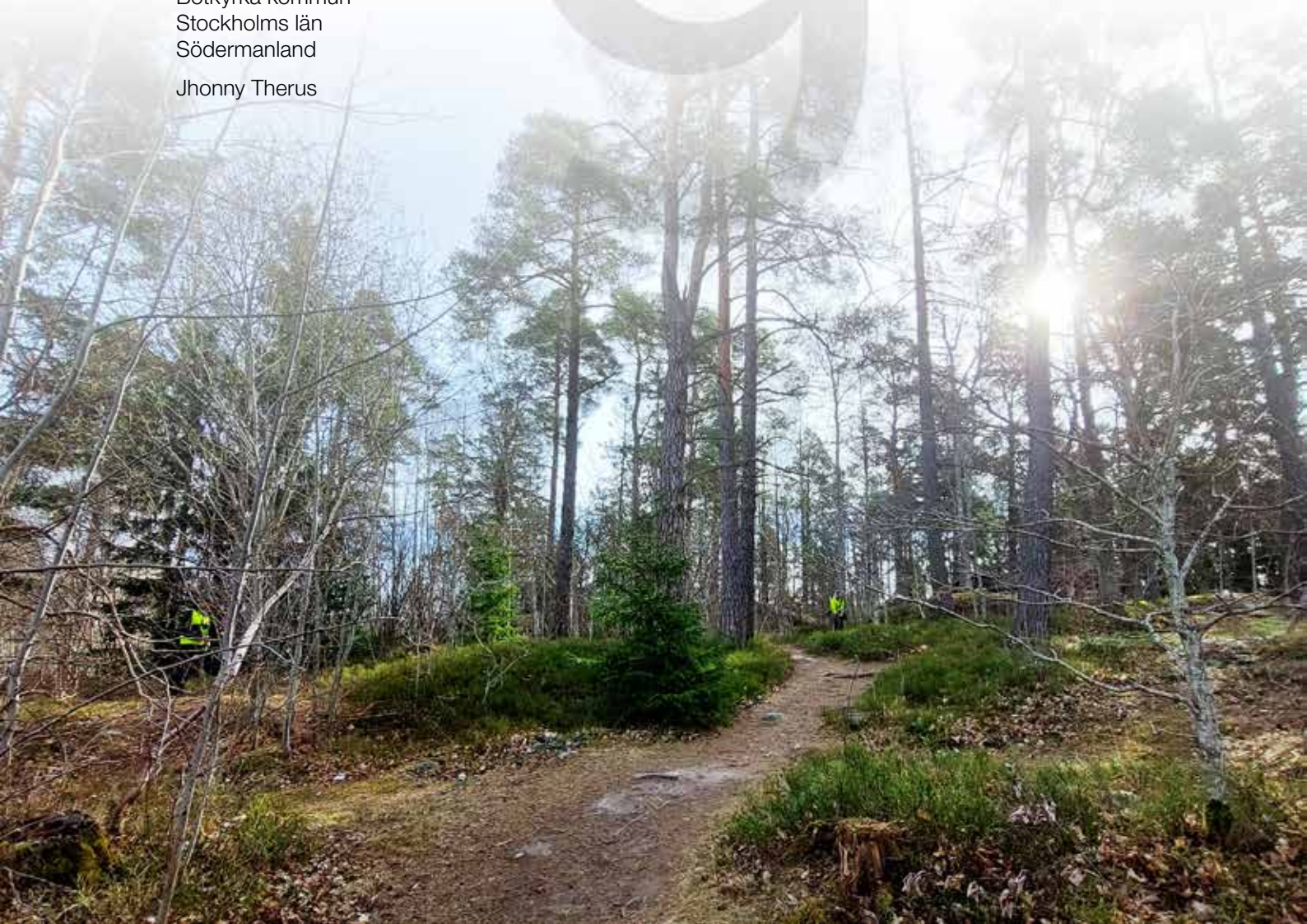

Arkeologisk utredning intill gravfältet vid gamla Kärrsdal

L2017:2620
Tullinge 19:276
Botkyrka socken
Botkyrka kommun
Stockholms län
Södermanland
Jhonny Therus

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10
www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

*Översiktskarta över Sverige med
Stockholms län markerat i rött.*

© 2025 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2025:28
Lst dnr 431-7330-2025

Författare	Jhonny Therus
Kvalitetsgranskning	Sabina Larsson
Grafisk form	Sabina Larsson
Omslagsfoto	Inventering pågår.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

Arkeologisk utredning intill gravfältet vid gamla Kärrsdal

L2017:2620

Tullinge 19:276

Botkyrka socken

Botkyrka kommun

Stockholms län

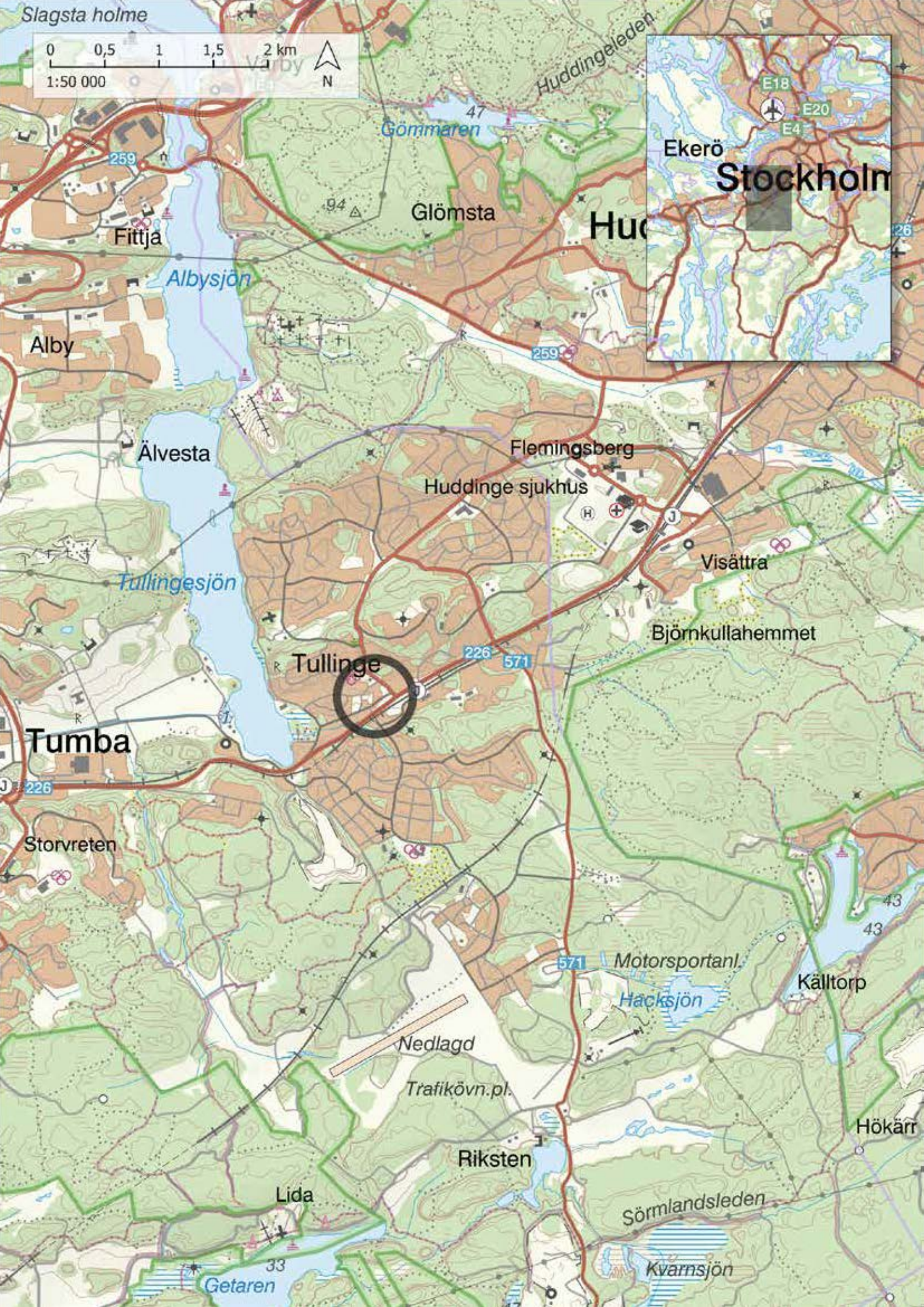
Södermanland

Jhonny Therus

Lst dnr 431-7330-2025

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	8
Bakgrund och kulturmiljö	8
Kulturhistorisk bakgrund	8
Förhistorien	8
Den aktuella fornlämningen	10
Historisk tid & kartmaterial	11
Utredningens utgångspunkter	13
Metod och genomförande	13
Resultat	14
Inventeringen	14
Områdesbeskrivning	14
Lämningar som endast karterades	16
Grav- och boplatslämningen L2017:2620	16
Torp- och villabebyggelsen	16
Eventuella fornlämningar	21
Inventeringens resultat	21
Utredningsundersökning med provrutor	22
Terrassering A154	22
Stenskonstruktion A208	25
Stenkonstruktion A222	27
Sammanfattat resultat	27
Tolkning	28
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	29
Referenser	31
Tekniska och administrativa uppgifter	32
Bilagor	33
<i>Bilaga 1. Anläggningar och topografi</i>	<i>33</i>
<i>Bilaga 2. Grävenheter</i>	<i>35</i>
<i>Bilaga 3. Bildbilaga</i>	<i>36</i>

SAMMANFATTNING

Inför en framtida markexploatering genomförde Arkeologgruppen AB en arkeologisk utredning, steg 1 och 2, i Tullinge i april och maj 2025. På platsen finns ett tidigare delvis undersökt grav- och boplatssområde (L2017: 2620) vilket tangerades av utredningen. I närområdet har sannolikt funnits minst en gårdsenhet under järnålder. På platsen har också funnits ett torp, Kärrsdal, vilket finns belagt från senast 1718. I mitten av 1800-talet låg platsen bredvid området som exproprierades i samband med byggandet av järnvägen mellan Stockholm och Göteborg. Nästa exploateringsfas genomgick området i början av 1900-talet då det kom att ingå i Tullinge villaområde. Inom utredningsområdet har funnits tre villatomter, varav endast en är bebyggd i dag. Den villan delar sannolikt plats också med placeringen för det äldre torpet.

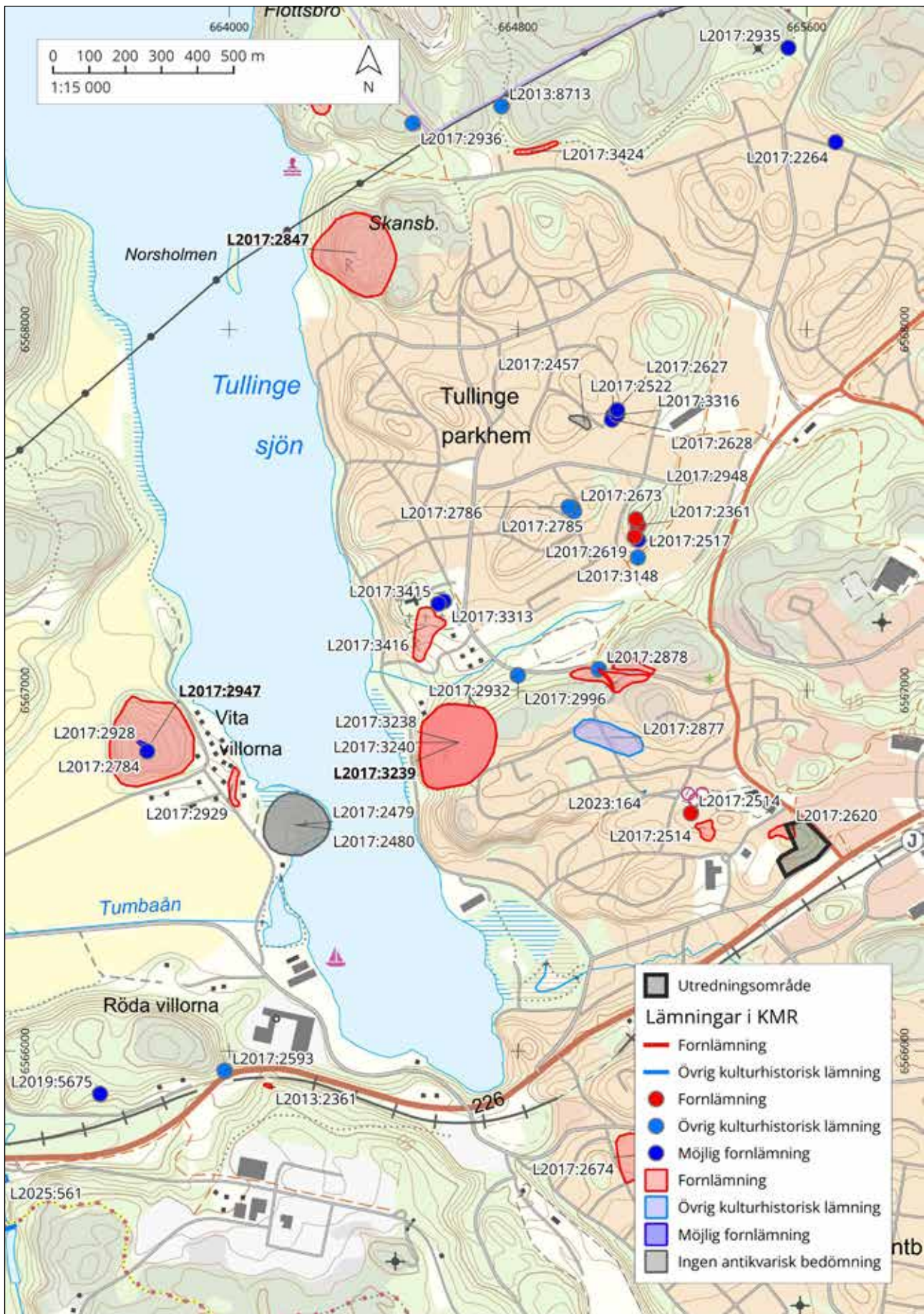
Utredningen kunde identifiera nio olika objekt inom utredningsområdet. Av dem kunde sex kopplas till den sentida villabebyggelsen (A100, 179, 189, 198, 275 och 304). De andra tre objekten, en terrassering (A154) och två stenkonstruktioner (A208 och A222) bedömdes eventuellt kunna vara fornlämningar och utreddes, efter samråd med Länsstyrelsen, vidare med provgroppar. Efter utredningsundersökningen kunde även dessa tre objekt bedömas vara sannolikt yngre än 1850.

Utredningen kunde inte identifiera några tidigare okända fornlämningar inom utredningsområdet.

Figur 1, föregående sida. Översiktskarta med undersökningsområdet markerat med svart cirkel. Skala 1:100 000.

Figur 2. Karta över Tullinge och Tullingsjön, med platsen för utredningen markerad med en svart cirkel.

Figur 3. Utdrag ur KMR. Förlämningsbilden ger vid handen att det med stor sannolikhet har funnits minst en bebyggelseenhet någonstans i området under järnåldern. Områdets betydelse antyds också av de många fornborgarna, L2017:2847, L2017:2947 och L2017:3239, utmed Tullingesjön.

INLEDNING

Med anledning av att Botkyrka kommun planerar en markanvisningstävling i Tullinge inför en framtida markexploatering har Länsstyrelsen i Stockholms län gett Arkeologgruppen AB i uppdrag att genomföra en arkeologisk utredning, steg 1 och 2, i syfte att ta reda på om idag kända och okända fornlämningar berörs av det planerade företaget.

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

Bakgrunden till att den arkeologiska utredningen genomfördes är att det i området finns ett grav- och boplatsoområde, L2017:2620, vilket omfattar omkring 19 gravar. Fornlämningen förundersöktes år 1992 av Stockholms läns museum som också återställde gravfältet år 1996 (Lindström 1998) inför att ett ålderdomshem planerats byggas på platsen. Undersökningen av gravfältet medförde att det planerade ålderdomshemmet flyttades en bit norrut och idag återfinns byggnaden några meter utanför kanten på gravfältet.

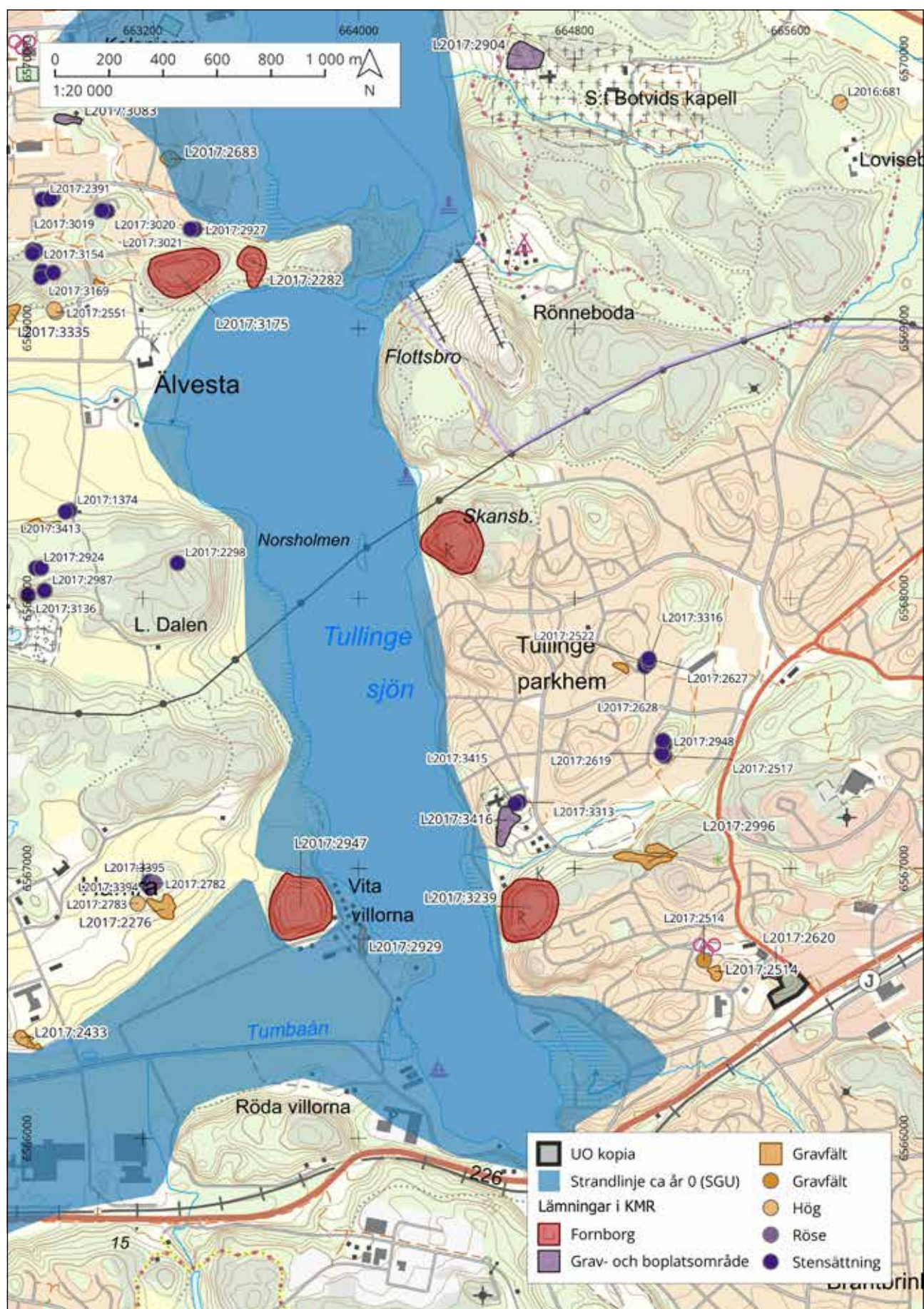
Kulturhistorisk bakgrund

Nedan presenteras en översiktlig beskrivning av områdets- och fornlämningens kulturhistoriska bakgrund.

FÖRHISTORIEN

Utredningsområdet är beläget i det mycket fornlämningstäta sprickdalslandskapet mellan Stockholm och Södertälje och i de inre delarna av komplexet av fjärdar som karaktäriserar sydöstra Mälaren. Platsen ligger också i utkanten av det höjdparti länkat till Södertörn vilket redan under mesolitikum reser sig ur havet och bildar en arkipelag av öar. Omkring 4000 f.Kr. har utredningsområdet rest sig ur vattnet och ligger intill en väl skyddad vik där dagens Tullingesjön utgör den inre delen en långsträckt fjärd med havskontakt åt norr och sydväst. I närområdet finns också spridda stenåldersboplatser och fynd av till exempel stenyxor och kvartsavslag (bland annat L2017:2674 och L2023:164), och även om stenåldern är relativt obeforskad på just den här platsen finns mellanmesolitiska boplatser relativt nära. Bland dem Eklundshov, där storskalig tillverkning av grönstensyxor skedde redan 7000 f.Kr. (Lindgren & Nordqvist 1999: 59ff).

Området kring Tullinge är mycket bergigt med många mindre bergsknallar och jordbruksmarken förlagd till dalarna, vilket kan förklara att det finns något färre registrerade synliga lämningar i det aktuella området än i bygderna runtomkring. Trots att det förekommer rikligt med lämningar från både sten- och bronsålder i det större kringliggande området är det först under järnåldern synliga fornlämningar börjar anläggas i större utsträckning intill det nu aktuella utredningsområdet.

Figur 4. Omkring år 0 låg utredningsområdet i änden av en lång fjärd med fornborgar i distinkta landskapsplaceringar. Strandlinje från SGU:s strandlinjekarta.

Omkring år 0 ligger utredningsområdet i änden på en fjärd med Mälarkontakt norrut. I närområdet anläggs under järnåldern tre gravfält, L2017:2514 och L2017:2996 och gravfältet på det aktuella grav- och boplatssområdet L2017:2620, samtliga i väst- eller nordväst-läge på slänten av ett höjddparti. Att området varit betydelsefullt antyds av att det på båda sidor om Tullingesjön anläggs hela fyra fornborgar, L2017:2847, L2017:3175, L2017:2947 och L2017:3239. Den senare, kallad Örnberget, ligger endast 800 meter nordväst om utredningsområdet.

Inga gravfält i området har undersökts i sin helhet så kännedomen om dem är begränsad. Två av gravfälten har dock delvis undersökts i samband med exploatering. Två stensättningar inom L2017:2514, beläget cirka 200 meter väst om utredningsområdet, undersöktes 1976 (Lindström 1998:4) och daterades till äldre järnålder. Gravfältet innehöll även spår av röjningsrösen och, precis som det aktuella gravfältet, även minst en terrassering.

DEN AKTUELLA FORNLÄMNINGEN

Utredningen berörde den östra kanten på grav- och boplatssområdet L2017:2620. Fornlämningen omfattar ett gravfält, husgrunder och två terrasser. Det aktuella gravfältet förundersöktes år 1992, men det är oklart om någon grav undersöktes i samband med det. År 1996 återställde Stockholms läns museum gravfältet och i samband med det undersöktes en stensättning (Lindström 1998). Graven var en kvinnograv från folkvandringstid och i den påträffades bland annat en agraftknapp, en dräknål och kamfragment. Gravfältet som enligt registreringen skulle innehålla 15 gravar fanns vid förundersökningen bestå av minst 19 gravar, varav 5 var något vagare. Alla utgjordes av övertorvade runda stensättningar, cirka 2–6 meter i diameter och mellan 0,1–0,6 meter höga. Husgrunderna bedömdes tillhöra senare tid då betong och huggen sten ingick i dem, medan terrassernas datering var oklar.

Både Björn Ambrosiani (1964) och Åke Hyenstrand (1974), vars statistiska studier av gravskicket i Mälardalen, är överens om att gravfält med enbart runda stensättningar är svårdaterade då gravformen förekommer från bronsålder till vikingatid. Hyenstrand delar in Mälardalens gravfält i fyra grupper, varav *grupp 3*, är den som omfattar gravfält med endast runda stensättningar. Trots deras svårdaterbara form ser han det som sannolikt att gruppen härstammar från yngre järnålder (1974:23).

Det är i dag allmänt känt att det alltid hittas fler gravar när ett gravfält undersöks, än vad som var synligt ovan mark. Vilket också förundersökningen av det här gravfältet visade. Ambrosiani (bland annat 1973) och Agneta Bennet (1987) som bearbetat fenomenet statistiskt kan visa att ökningsfrekvensen i vissa fall kan vara 100%. På gravfält från äldre järnålder kan så få som 10% av gravarna vara synliga ovan mark, medan på de mer monumentala gravfälten från yngre järnålder kan så många som 75% vara det. Bennet har också visat att även de homogena gravfälten från yngre järnålder, vilket bland annat omfattar Hyenstrands *grupp 3* och det aktuella gravfältet, kan i minst en tredjedel

av fallen ha kontinuitet bakåt till romersk järnålder (1987: 146ff; jmf Therus 2019:107). Med senare års iakttagelser, och resultatet från undersökningen av en grav på det aktuella gravfältet, är det sannolikt att det aktuella gravfältet kan ha använts mellan folkvandringstid och vikingatid. Men äldre inslag och återbruk kan inte uteslutas. Den tidigare förundersökningen av gravfältet har visat att fler anläggningar förekom under mark än tidigare var känt, men har sannolikt även avgränsat fornlämningens utsträckning mot norr och väster. Dess utsträckning mot öst och söder är något mer oklar. Närvaron av terrasseringsringar kan indikera att det finns fler okända fornlämningar på platsen.

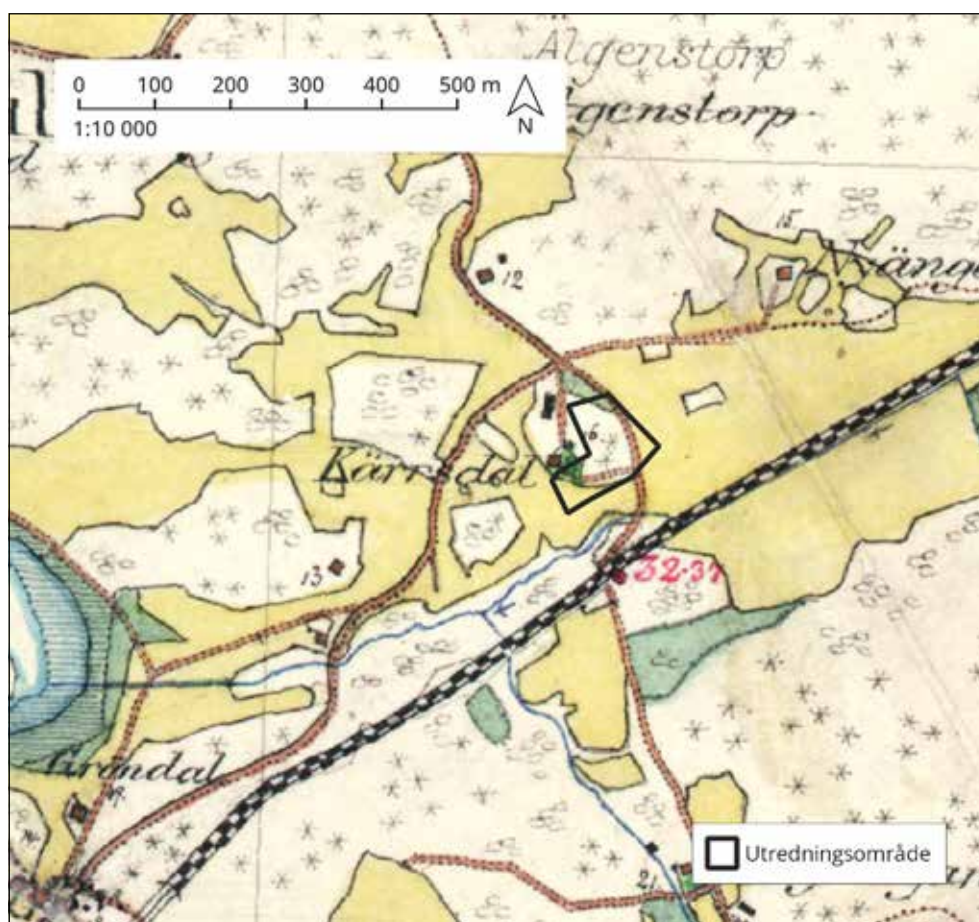
Tillsammans med det intilliggande och betydligt större gravfältet, L2017:2996, vilket omfattar ett 80-tal gravar inklusive högar, är det allmänna intrycket att det funnits minst en gårdsenhet någonstans i området under hela järnåldern. Det kan även förekomma lämningar från de tidigare perioderna även om det förefaller mindre troligt inom utredningsområdet.

HISTORISK TID & KARTMATERIAL

En översikt av det historiska kartmaterialet i Lantmäteriets digitala arkiv ger vid handen att utredningsområdet under historisk tid varit platsen för minst ett torp med namnet Kärrsdal, vilket också ger en antydning om markförhållandena i närheten. Torpet Kärrsdal, vilket lydde under Tullinge gård och säteri, förefaller ha legat i utredningsområdets västra del och kan följas i husförhörlängderna från 1718 (Gustafsson: *Torpprojektet*). Gårdsnamnet Tullinge i sin tur finns belagt från 1353, då som *pulunge* (R.G. 1953). Platsen har också legat i ett vägkors.

I och med byggandet av Västra stambanan blev närområdet riksintressant och utredningsområdet figurerar på flera kartor under perioden 1858–1866 när området kring järnvägsbanken exproprierades. Järnvägssträckan förbi Tullinge, som invigdes 1860 med kungligt besök, följer i dag samma sträckning och löper endast 100 meter söder om utredningsområdet. Sträckningen föranledde även byggandet av den högsta järnvägsbanken på hela sträckan mellan Stockholm och Göteborg, hela 21,4 meter hög över Tullingesjöns yta (Högman & Schwartzkopf 1960; Kungl.JVS 1931). Järnvägssträckan med Tullinge gamla järnvägsstation, vilken öppnade 1903, järnvägsbanken och en tunnel ligger inom en kilometer från området.

Under 1900-talet utvecklas området snabbt till ett villalandskap. På den häradsekonomiska kartan från 1901–06 finns fortfarande torpet Kärrsdal, med en ekonomibyggnad, ensamt på platsen (figur 5, RAK J112-75-24) medan på generalstabskartan från 1919 (RAK J243-75-1) finns möjligen en mindre byggnad inom utredningsområdet, men flera byggnader och vägar har tillkommit i anslutning till området, som sedan förra kartan genomgått en omfattande förändring och byggnationer. Sannolikt byggs de tre villorna inom utredningsområdet under denna del av det tidiga 1900-talet.

Figur 5. Utsnitt ur Häradsekonomska kartan från 1901-06 (RAK J112-75-24) med utredningsområdet ungefärligt markerat med svart ram. Här avbildas torpet Kärrsdal relativt ensamt vid ett större vägkors.

Av dem finns endast ett boningshus kvar idag och delar av utredningsområdet utgörs av fastighetens trädgård. Området ingår i vad Botkyrka kommuns kulturmiljöprogram (2014) definierar som Tullinge villaområde, ett kulturhistoriskt distinkt område vilket skapats genom bebyggelseexpansionen som skedde från öppnandet av järnvägsstationen 1903 och fram till 1930-talet. Området bedöms innehålla en välbevarad gatustruktur och flera bra representanter för det tidiga 1900-talets villaideal.

Sammantaget är intrycket att det inom utredningsområdet kan förekomma en stor variation av lämningar. Främst fornlämningar kopplade till gravfältet och i form av torplämningar och ekonomibyggnader från 1700-tal och framåt. Det kan också inslag från verksamhet kopplad till järnvägsbygget såväl som det tidiga 1900-talets utveckling av villabebyggelsen. Ovanpå detta finns sannolikt lämningar av den senare bebyggelsen, inklusive en modernare dansbana och festrelaterade aktiviteter, som tillkommit sedan sekelskiftet.

UTREDNINGENS UTGÅNGSPUNKTER

Botkyrka kommun planerar för en markanvisningstävling i Tullinge inför en framtida markexploatering. Exploateringen riskerar att beröra fornlämningen L2017:2620 samt eventuell okänd fornlämning. Länsstyrelsen beslutade därför att en arkeologisk utredning skulle genomföras på platsen för att ta reda på om okända fornlämningar berörs av det planerade arbetsföretaget.

Utredningens målgrupper var främst Länsstyrelsen och Botkyrka kommun, samt potentiella arkeologiska undersökare om en arkeologisk förundersökning eller undersökning skulle bli aktuell efter utredningen. Beslutande i ärendet var Stockholms Länsstyrelse och kostnadsansvaret låg hos Botkyrka kommun.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Utredningen genomfördes i tre steg. Först en inledande studie av det äldre kartmaterialet som fanns tillgängligt digitalt hos Lantmäteriet. Därpå följde utredningens fältdel i två steg, vilka genomfördes av två arkeologer under två dagar.

Först genomfördes en inventering och kartering av området, under vilken även en praktikant deltog. Under inventeringen karterades alla synliga lämningar i landskapet, av både sentida och eventuellt forntida karaktär. Varje objekt fotograferades, dokumenterades skriftligt och mättes in med RTK-GPS. Objekten redovisas nedan.

Cirka en tredjedel av utredningsområdet bestod av en bebodd villatomt. Den var belägen i den sydvästra delen och bestod främst av gräsmatta med fruktträd. Utredningsområdet inom villatomten bedömdes vara i huvudsak överblickbart från tomtkanten och besiktigades därför bara därifrån för att undvika att oannonserade vandra omkring inne på gården.

En mindre del av utredningsområdet tangerade fornlämningsområdet för grav- och boplatslämningen L2017:2620. Delen av fornlämningen som var belägen inom utredningsområdet karterades. I övrigt karterades inte fornlämningen utöver att två synliga gravstrukturer mättes in som referens.

Inventeringen följdes sedan av ett samråd med Länsstyrelsen rörande vilka av de påträffade objekten som eventuellt var fornlämningar. Tre av de påträffade objekten kunde vara fornlämningar, men på grund av att de var övertorvade och konstruerade av naturligt formad sten var deras antikvariska status oklar. I samråd med Länsstyrelsen beslutades att dessa skulle utredningsundersökas för att utreda deras antikvariska status. De tre arkeologiskt intressanta objekt gick därför vidare till utredningens tredje steg: utredningsgrävning.

Det bedömdes vidare att de arkeologiskt intressanta lämningarna var så små, och delvis låg oländigt i terrängen, att provrutor var tillräckligt för att bedöma deras antikvariska status och att grävmaskinsstöd inte behövdes. Vid

utredningsundersökningen grävdes provrutor utan förbestämda dimensioner, utan de anpassades till anläggningen som undersöktes. Varje ruta fotograferades, dokumenterades skriftligt och mättes in med RTK-GPS. Objekten redovisas nedan.

RESULTAT

Nedan presenteras resultaten från utredningens två fältsteg, inventeringen och utredningsundersökningen med provgröpar.

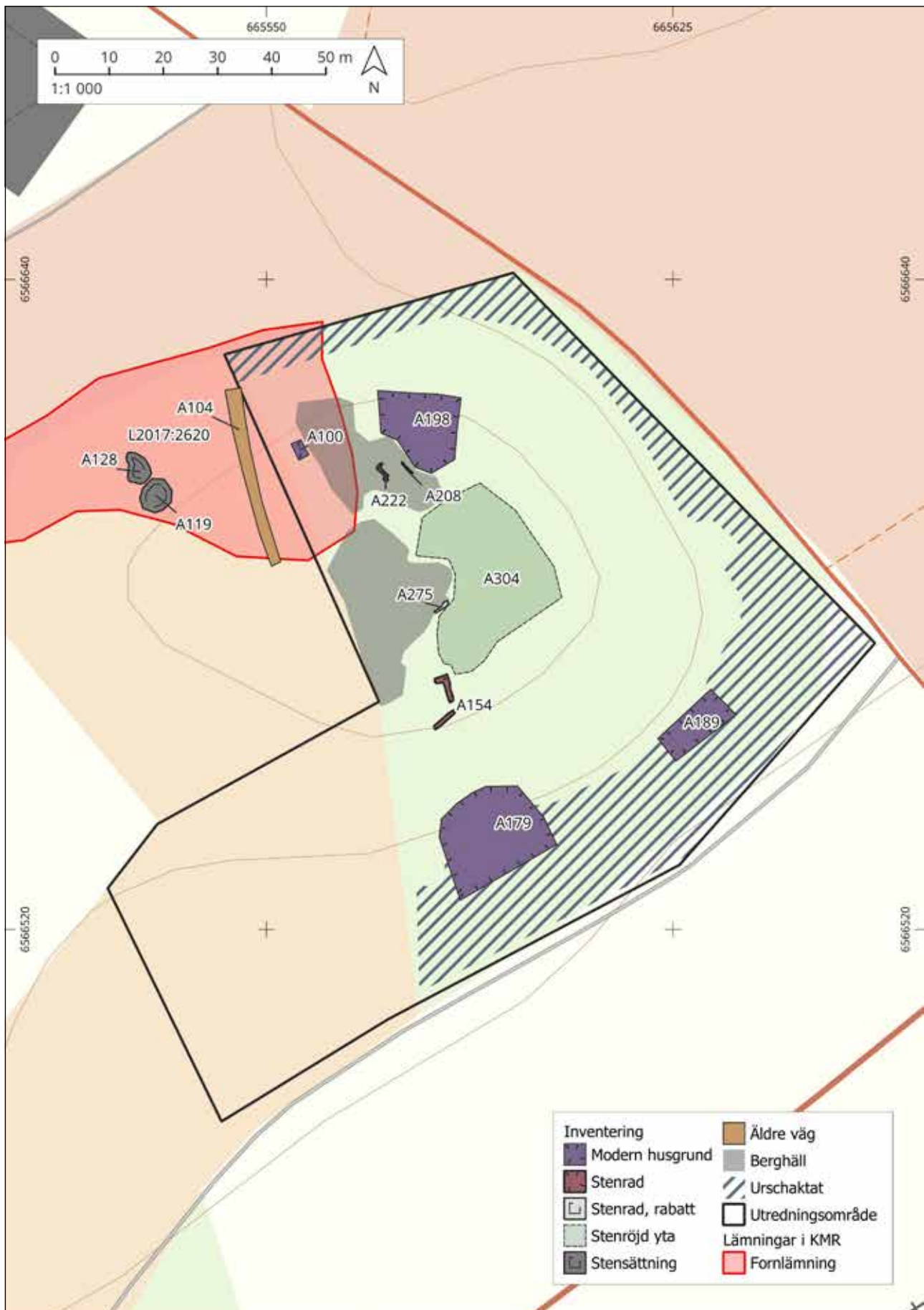
Inventeringen

Under inventeringen karterades alla former av synliga lämningar utanför den fortfarande bebodda villatomten, såväl yngre som äldre. Nedan presenteras först en kortare beskrivning av utredningsområdets karaktär, vilken sedan följs av en redovisning av de olika synliga lämningar som karterats. Bland dem presenteras först de lämningarna som inte utreddes vidare efter karteringen, därefter de som bedömdes vara eventuellt fornlämningar och gick vidare till utredningsundersökning. De individuella anläggningarna finns även beskrivna i anläggningsbilagan.

OMRÅDESBESKRIVNING

Utredningsområdet låg på en distinkt höjd och omfattade cirka 11 200 kvadratmeter, vilka kunde delas in i fyra områden med olika karaktär:

- *Södra sluttningen med villatomter.* Den delen hade genomgått omfattande landskapsbearbetning, med fläckvis urschaktning, och var fortfarande delvis bebyggd.
- *Platåtoppen.* Toppen av höjden karaktäriserades av en plan yta med omfattande partier berg i dagen, samt flera spår av modernare ingrepp.
- *Norra delen.* I nordväst karaktäriserades området av fornlämningen L2017:2620, belägen där höjden flackade ut. Mot nordost var höjden mycket brant med berg i dagen. Här förekom flera hus- eller torplämningar av yngre karaktär. Mellan de båda delarna löpte en äldre väg vilken delade fornlämningsområdet från de bergigare delarna i nordost. Vägpartiet och de mer hållrika delarna avgränsade naturligt fornlämningen mot öster.
- *Östra branta sidan.* I öster utgjordes området av en mycket brant träd- och risbeväxt sluttning bruten av två-tre terrassliknande hak.

Figur 6. De arkeologiskt intressanta objekten som påträffades vid inventeringen. Inom gravfältet L2017:2620, överst till vänster, syntes ett fåtal gravar fortfarande och spåren av den senare villabebyggelsen i söder var tydliga.

LÄMNINGAR SOM ENDAST KARTERADES

Efter utredningens steg 2 var det flera lämningar som karterats, men som bedömdes inte behöva gå vidare till steg 3, utredningsundersökningen. Här redovisas de lämningarna. De är både den tidigare kända fornlämningen L2017:2620 och lämningar som kunde bedömas vara yngre än 1850, och således inte vara fornlämningar.

GRAV- OCH BOPLATSLÄMNINGEN L2017:2620

Utredningsområdet överlappade i sin nordvästliga kant fornlämningsområdet för grav- och boplatssområdet L2017:2620 med omkring 10 meter. Huvuddelen av fornlämningsområdet inom utredningsområdet utgjordes av berg i dagen eller upptrampade stigar med exponerad markyta. Inga gravstrukturer fanns synliga inom utredningsområdet. Inom området fanns även den moderna cementgrunden A100. Sammantaget gjorde iakttagelserna att fornlämningen inte bedömdes sträcka sig in i utredningsområdet. Området bedömdes heller inte behöva utredningsundersökas.

Huvuddelen av fornlämningen utanför utredningsområdet var vid inventeringen helt bevuxet med träd, sly och blåbärsris i varierande grad. Den var även genomkorsad av stigar. En kartering av fornlämningen utanför utredningsområdet ingick inte i utredningen. Dock mättes de två synligaste gravstrukturerna (A119, A128) in som referens.

Fornlämningens geometri har reviderats i KMR för att återspegla bedömningen.

TORP- OCH VILLABEBYGGELSEN

Det äldre kartmaterialet visar att torpet Kärrsdal främst varit beläget inom det sadelläge som idag är den bebyggda villatomten på Sunnanvägen 27 (figur 13). Delar av tomten ingick i utredningsområdet och inventerades endast från tomtkanten. Huvuddelen av området utgjordes av gräsmatta med fruktträd. I tomtens östra del fanns dock ett stort snår som får betraktas som icke inventerat. I övrigt innehöll tomten inga synliga lämningar.

Norr om boningshuset löpte en mer eller mindre igenväxt vägsträckning (A104), kantad av ett grunt dike och en vall. Vägen fortsatte längs utredningsområdets nordvästra kant och genom grav- och boplatssområdet L2017:2620 fram till Kärsdala äldreboende. Vägen återfinns på flera äldre kartor och kan sannolikt kopplas till torpet Kärrsdal. Eftersom den låg kant i kant med, men utanför, utredningsområdet karterades den men utreddes inte utöver det.

Inventeringen kunde vidare identifiera tydliga spår av de två rivna sekelskiftesvillorna och deras tomter på sydsidan av höjden (A179, A189), inom vilka det sannolikt utförts utplanings- och schaktarbeten. Spår av modernare byggnader och terrasseringsåtgärder påträffades även på höjdens norra del (figur 7–9) och i utredningsområdets nordvästra kant mot gravfältet (A100, A198). De har sannolikt figurerat i tidigare arkeologiska insatser i området (till exempel Lindström 1998). På höjdens högsta punkt fanns en flatare och stenröjd yta (A304,

figur 11) intill vilken en yngre stenrad konstruerats upp mot en berghäll (A275) tillsammans med ett murat fundament för en stolpe eller flaggstång. Tillsammans gav lämningarna ett modernare intryck och de ingår inte vidare i utredningen.

Trots att två av de tre sekelskiftsvillorna rivits fanns synliga spår av dem och deras tomter i landskapet. Det fanns även flera kvarlevor i form av förvildade trädgårdsväxter som levde kvar och spritt sig på områdets sydsluttning. Bland dem den äldre trädgårdsklassikern *Bergenia* (figur 10).

Figur 7. Trappor, cementfundament och liknande var några av de modernare spåren av en byggnad i området A198. Foto från norr.

Figur 8. I området A198 fanns även spår av en källare. Foto från norr.

Figur 9. I anslutning till källaren och trappan fanns även inom A198 terrasseringskonstruerade utmed höjdens kant. Foto från nordväst.

*Figur 10. I utredningsområdets södra sluttning fanns in på 1970-talet två villor. Spår av tomterna var tydliga i sluttningen, A179, A189. Så även förvildade kvarlevor från villornas trädgårdar, bland annat klassikern *Bergenia*. Foto från sydost.*

Figur 11. På toppen av höjden fanns ett flatare parti som föreföll stenröjt, A304. Det låg i anslutning till bland annat ett modernare fundament för stolpe och en murad konstruktion, A275. Foto från nordväst.

Figur 12. Längs med utredningsområdet fanns spår av en äldre vägsträckning, A104, som återfinns på flera kartor. I bakgrunden syns Kärsdala äldreboende. Foto från söder. På bilden finns också arkeologerna Jhonny Therus och Sabina Larsson.

Figur 13. Den bebyggda villatomten på Sunnavägen är platsen där torpet Kärrsdal sannolikt varit beläget under lång tid. Villan är också den enda bevarade av de tre sekelskiftesvillor som tidigare legat utmed sluttningen ned mot vägen. Foto från sydväst.

EVENTUELLA FORNLÄMNINGAR

Bland de lämningar som påträffades inom utredningsområdet fanns tre vilka var fornlämningslika till sin karaktär och eventuellt kunde utgöra fornlämningar. De utgjordes av:

- Två mindre och ovala stenramar (A208, A222) vilka påträffades i anslutning till ett parti berg i dagen och yngre huslämningar (A198) i den högt belägna norra delen av utredningsområdet. De strukturerna hade samma karaktär som mindre, ovala och ofyllda stensättningar med kantkedja.
- En distinkt terrassering med stensatta kanter (A154), vilken påträffades i det centrala utredningsområdets sydsluttning. Kantstenarna var relativt stora och strukturen gav ett äldre intryck.

Inga av de tre fornlämningslika strukturerna kunde återfinnas i kartmaterialet och efter samråd med Länsstyrelsen beslutades att de skulle undersökas med grävda provrutor. De redovisas närmare i följande kapitel om utredningsundersökningen.

INVENTERINGENS RESULTAT

Utredningens andra steg, inventering, resulterade i att det inom utredningsområdet identifierades och karterades nio olika objekt utöver den redan kända fornlämningen L2017:2620. Av dem kunde sex kopplas till den sentida villabyggelsen (A100, 179, 189, 198, 275 och 304). De var således inte vidare intressanta ur utredningssynvinkel. Det är möjligt att den tidigare torpbebyggelsen föregått de senare lämningarna inom till exempel området A198, men inga kunde sägas härstamma från tiden före år 1850.

Den kända fornlämningen, grav- och boplatsoområdet L2017:2620, överlappade delvis utredningsområdet. Inga synliga strukturer från fornlämningen återfanns inom utredningsområdet, vilket där till stor del innehöll berg i dagen. Fornlämningens geometri har därför reviderats något. Fornlämningen ingick inte vidare i utredningens steg tre.

Tre objekt, en terrassering (A154) och två stenkonstruktioner (A208 och A222) bedömdes eventuellt kunna vara fornlämningar och gick, efter samråd med Länsstyrelsen, vidare till utredningens steg 3.

Tabell 1. Resultatet av inventeringen och vilka objekt som gick vidare till utredningsundersökning sammanfattat.

ID	Typ	Antikvarisk bedömning efter inventering	Vidare till steg 3
100	Grundplatta	Ej fornlämning	Nej
154	Terrassering	Eventuell fornlämning	Ja
179	Tidigare villatomt	Ej fornlämning	Nej
189	Tidigare villatomt	Ej fornlämning	Nej
198	Område med hus/ torplämningar	Ej fornlämning	Nej
208	Stenram	Eventuell fornlämning	Ja
222	Stenrad	Eventuell fornlämning	Ja
275	Stenrad	Ej fornlämning	Nej
304	Stenröjd yta	Ej fornlämning	Nej
L2017:2620	Grav- och boplatsoområde	Fornlämning, med reviderad geometri.	Nej

Utredningsundersökning med provrutor

Den andra delen i utredningens fältedel innebar att provrutor grävdes i två av de tre objekt som påträffats under inventeringen och eventuellt kunde vara fornlämningar. Objekten utgjordes av en distinkt terrassering (A154) och två mindre stenkonstruktioner (A208 och A222). Den större terrasseringen undersöktes med tre provrutor. En av de mindre stenkonstruktionerna (A208) undersöktes med en provruta och en provruta grävdes även mellan de båda mindre stenkonstruktionerna. I den tredje (A222) saknades jordmån och ingen provruta grävdes i den. Nedan redovisas de fornlämningslika objekten och resultatet från provgropsundersökningen.

TERRASSERING A154

Beskrivning: Närmast L-formad terrasskant konstruerad av stenrad (figur 14). Cirka 12 × 0,5–1 meter. Byggt av 0,4–1 meter stora rundade stenar. Belägen mellan två hållpartier i sydsluttning. Löper tydligast i N-S riktning, samt i NÖ-SV:lig riktning med något mindre stenar. Bevuxen med flera träd av varierande storlek.

Inne på terrassen fanns var jordlagret 0,15–0,3 meter tjock och i två lager. Överst fanns torv följt av ett lager mycket mylligt sandblandad silt, med inslag av tegel, något ben och i en ruta (G108) ett 0,15 meter tjockt lager brända sentida sopor. På terrassen var lagret även tydligt stenröjt och tydligt avvikande från lagret utanför. Utanför terrassens stenkant tog den sterila undergrunden vid direkt under torven.

Undersökt: Undersöktes med tre provrutor (G100, 104, 108, figur 15 och 16, samt bilaga 2).

Tolkning: Sannolikt en odlingsyta som kan kopplas till den senare bebyggelsen. Det kan dock inte uteslutas att den tillhört torpet på platsen.

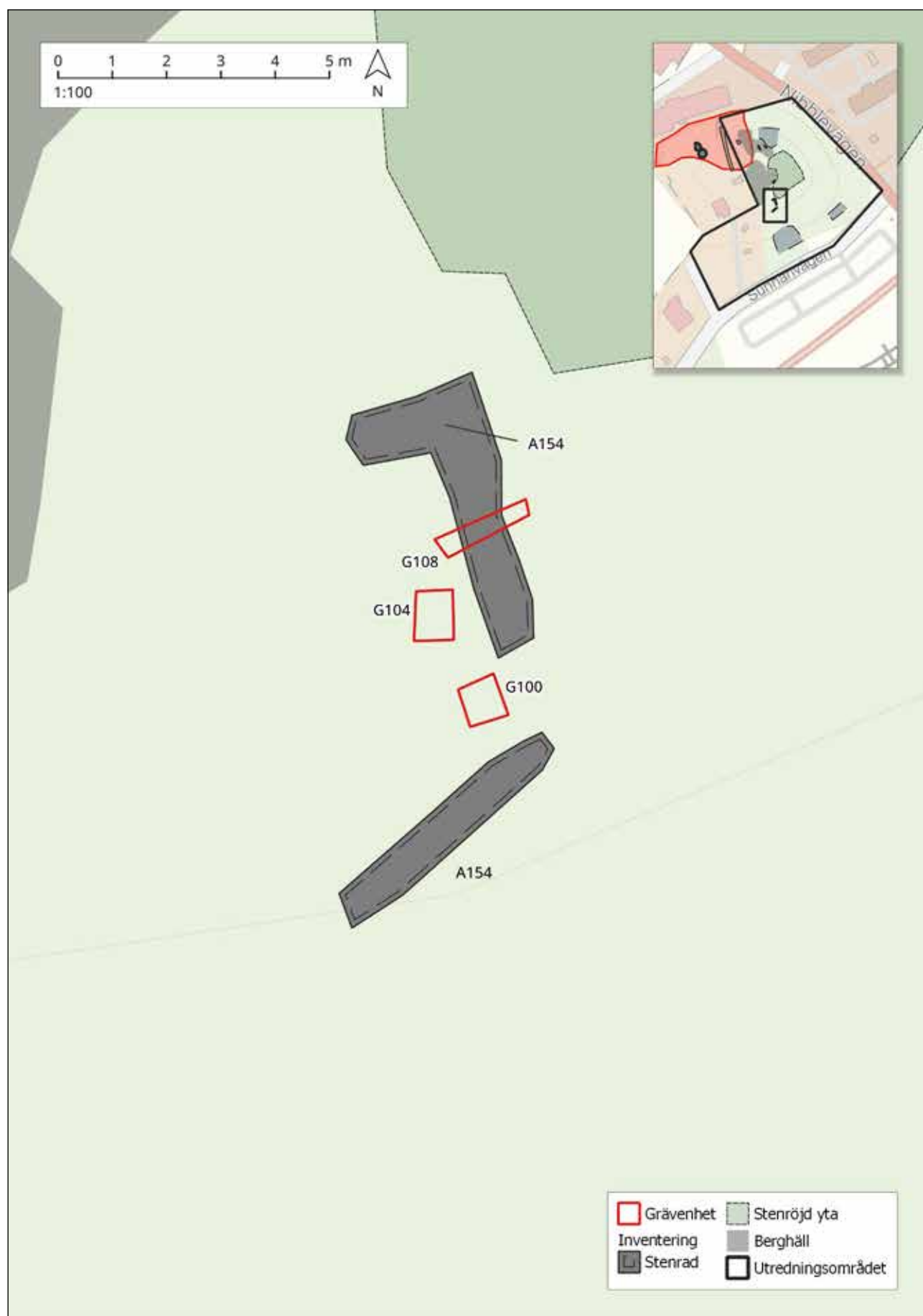
Antikvarisk bedömning: Ej fornlämning.

Figur 14. Terrasseringen A154 var fornlämningslik, men bedömdes efter undersökning sannolikt vara konstruerad för odling. Foto från nordost.

Figur 15. Terrassering A154 under undersökning med provrutor. Foto från norr.

Figur 16. Terrasseringen A154 undersöktes med tre provrutor (G100, 104 och 108).

Figur 17. På utredningsområdets högre liggande del fanns två mindre stenkonstruktioner. Här avbildas A208. Till höger i bild anas den skarpa bergskant nedanför vilken en källargrund (A198) var belägen. Foto från sydost.

STENSKONSTRUKTION A208

Beskrivning: Delvis övertorvad och närmast C-formad stenrad lagd intill bergskant (figur 17 och 18). Cirka 2,7×1 meter stor. Stenarna flatare och cirka 0,2×0,3 meter stora. Belägen på häll intill område med huslämningar (A198).

Nordost om stenraden fanns 0,15–0,2 meter kompakt grå sandig silt och sydväst om den fanns ett lika tjockt lager av lucker myllblandad ljusbrun sandig silt. På båda sidorna fanns med inslag av tegelkross och plast både ytligt och relativt djup ned. Under låg berghäll.

Undersökt: Undersöktes med en avlång provruta (G112), vilken grävdes tvärs över stenraden.

Tolkning: Tillsammans med observationerna i ruta G116 är det troligt att detta utgjort en odlingsyta eller rabatt till det intilliggande huset eller torpet (A198).

Antikvarisk bedömning: Ej fornlämning.

Figur 18. I ett hållrikt parti högt inom utredningsområdet påträffades två stenkonstruktioner (A208 och A222). De undersöktes med två rutor och tolkades vara yngre odlingsytor eller rabatter.

Figur 19. Den andra av de två högt liggande stenkonstruktionerna, A222, hade karaktären av en stenrad, eller stenpackning, i en svacka mellan två hållpartier. Foto från nordväst.

STENKONSTRUKTION A222

Beskrivning: Övertorvad oregelbunden stenrad, eller tunn stenpackning, cirka 3 × 1 meter stor, med stenar direkt på häll. Stenarna var flatare och cirka 0,2 × 0,3 meter stora. Belägen i svacka på berghäll.

Undersökt: Inga provrutor grävdes i stenkonstruktionen då jordmån saknades och stenarna låg direkt på berghäll under torven.

Tolkning: Tillsammans med observationerna i rutorna G112 och I16 bedömdes A222 ha samma ursprung som konstruktionen A208. Det är troligt att båda utgjort en odlingsyta eller rabatt-konstruktion till det intilliggande huset eller torpet (A198).

Antikvarisk bedömning: Ej fornlämning.

Sammanfattat resultat

Av de nio identifierade objekten i utredningens steg två var tre fornlämningslika och gick vidare till steg 3 -utredningsundersökning. De tre objekten, en terrassering (A154) och två stenkonstruktioner (A208 och A222), bedömdes eventuellt kunna vara fornlämningar och utreddes, efter samråd med Länsstyrelsen, vidare med provgropar. Efter utredningsundersökningen kunde även dessa tre objekt bedömas vara sannolikt yngre än år 1850 och således inte fornlämningar.

Den kända fornlämningen, grav- och boplatsoområdet L2017:2620, kvarstår som fornlämning i KMR, men med reviderad geometri.

TOLKNING

Utredningens tre steg har visat att det funnits ett torp, oftast kallat Kärrsdal, inom utredningsområdet. Torpenheten Kärrsdal kan följas i husförhörslängderna från år 1718. På de historiska kartorna har torpet främst avbildats ligga i områdets sydvästra del, inom vad som idag är en bebyggd villatomt och delvis utanför utredningsområdet. Inom utredningsområdet kunde inga spår av torpbebyggelsen äldre än år 1850 bekräftas.

Gravar eller andra strukturer från den intilliggande fornlämningen L2017:2620, vilken delvis överlappade utredningsområdet i dess nordvästra del, kunde inte observeras inom utredningsområdet. Gravfältet tycks naturligt avgränsat mot öst av uppstigande berg i dagen och mot söder av den bebyggda villatomten utanför utredningsområdet. Fornlämningens geometri i Kulturmiljöregistret har reviderats för att avspegla detta.

Tydligast spår i landskapet utgjordes av de platser, främst i södra delen av området, där det tidiga 1900-talets villatomter anlagts och landskapet genomgått delvis omfattande modifiering och urschaktning. Det senare sannolikt i samband med rivningen av villorna. Centralt i utredningsområdet, på höjdens högsta punkt, fanns vidare spår av att området röjts av och utnyttjats för sociala aktiviteter där bland annat en flaggstång ingått. Den typen av brukning tycks ha viss kontinuitet då området fortfarande utnyttjas av ungdomar för eldning, skolkidsrekreation och liknande.

Från villa-tiden återfanns också ett fortfarande levande kulturarv i anslutning till tomterna i form av förvildade trädgårdsväxter. Det förtjänar att nämnas då trädgårdsarkeologi är ett område på framväxt. Men att kartera de lämningarna föll utanför denna utredningsmandat.

Inom utredningsområdet påträffades tre lämningar vilka eventuellt kunde vara fornlämningar. De fördes vidare till utredningens tredje steg, utredningsundersökning. Lämningarna utgjordes av terrasseringen A154 i den södra sluttningen och de två mindre stenkonstruktionerna, A208 och A222, på det hällrika partiet intill husområdet A198. Båda platserna undersöktes med provrutor och de kunde därefter bedömas vara konstruerade som odlingsytor eller rabatter och sannolikt höra till den senare bebyggelsen. I de mindre stenstrukturerna A208 och A222 fanns tydliga moderna spår i form av sopor och plast som kan knytas antingen till den intilliggande tidigare bebyggelsen eller de eld-aktiviteter som pågår på platsen än i dag.

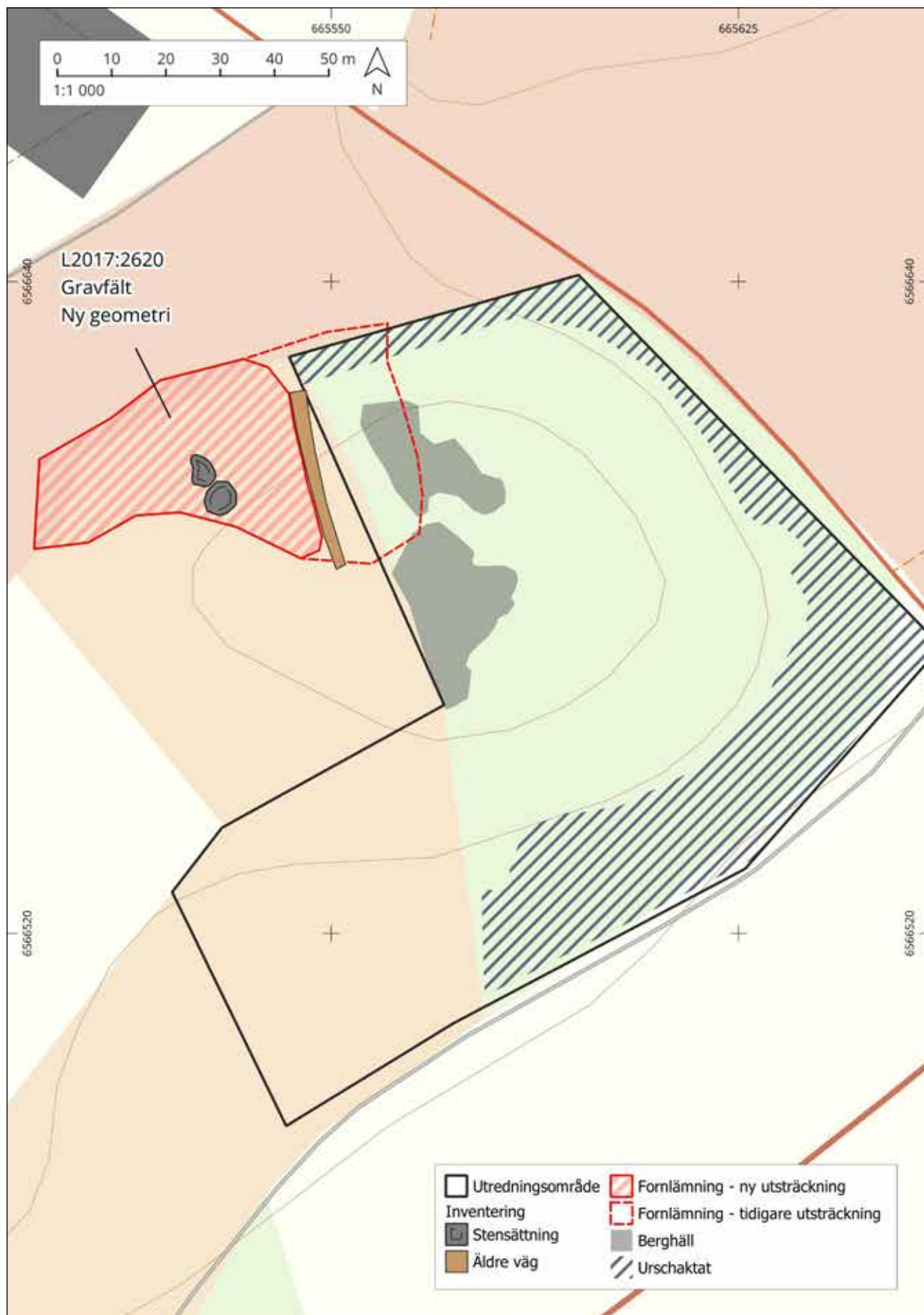
Terrasseringen A154 kunde genom sin rustikare konstruktion eventuellt vara skapad i samband med torpbyggelsen som fanns på platsen före 1850. Men inget som påträffades i provrutorna kunde bekräfta den hypotesen. Även den har därför bedömts vara sentida och således inte utgöra en fornlämning.

Tabell 2. Slutgiltig bedömning av karterade objekt och dess antikvariska status efter utredningsundersökningen.

ID	Typ	Antikvarisk bedömning
100	Grundplatta	Ej fornlämning
154	Terrassering	Ej fornlämning
179	Tidigare villatomt	Ej fornlämning
189	Tidigare villatomt	Ej fornlämning
198	Område med hus/torplämningar	Ej fornlämning
208	Stenram	Ej fornlämning
222	Stenrad	Ej fornlämning
275	Stenrad	Ej fornlämning
304	Stenröjd yta	Ej fornlämning
L2017:2620	Grav- och boplatsoområde	Fornlämning, med reviderad geometri.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN I FÖRHÅLLANDE TILL UNDERSÖKNINGSPLANEN

Undersökningsplanen kunde följas utan problem. I samråd med länsstyrelsen kunde grävinsatsen modifieras något. I stället för att använda grävmaskin, vilket ursprungligen planerats, kunde en mindre endagars punktinsats göras i och med att de strukturer vilka identifierats som eventuella fornlämningar rutgrävdes. Den avvikelser resulterade i att kostnaden blev lägre än planerat.

Figur 20. Gravfältet L2017:2620 har fått en reviderad geometri i Kulturmiljöregistret efter avslutat uppdrag.

REFERENSER

- Ambrosiani, B. 1964. *Fornlämningar och bebyggelse. Studier i Attundalands och Södertörns förhistoria*. Uppsala.
- Ambrosiani, B. 1973. *Gravbegreppet i grävningsskiktet*. TOR 15, 1972-1973. Uppsala.
- Bennet, A. 1987. Mälardalens järnåldersgravfält. I: Andræ, T., Hasselmo, M., Lamm, K. (Red) *7000 år på 20 år. Arkeologiska undersökningar i Mellansverige*. RAÄ. Stockholm.
- Botkyrka kommuns kulturmiljöprogram. Antaget i kommunfullmäktige 2014-05-21.
- Gustafsson, R. *Torpprojektet: Torpet Kärrsdal (Kjersdal, Kärsdala) under Hamra och Riksten*. Botvidsbygdesn Släktforskarförening.
- Hyenstrand, Å. 1974. *Centralbygd-Randbygd. Strukturella, ekonomiska och administrativa huvudlinjer i mellansvensk yngre järnålder*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Studies in North-European Archaeology. Series A.5. Stockholm.
- Högman, K. & Schwartzkopf, K-A. 1960. *När järnvägen kom till Stockholm. Ett hundraårsminne*. Kungl. Järnvägsstyrelsen.
- Kungl.JVS. 1931. *Statens Järnvägar 1906-1931. Minnesskrift i anledning av de svenska statsbanornas 75-åriga tillvaro med Kungl. Maj:ts nådiga bemyndigande utgiven av Kungl. Järnvägsstyrelsen*. Band 1-2. Järnvägsstyrelsen, Stockholm.
- Lindgren, C. & Nordqvist, B. 1999. Mesolitiska grönstensyxor i Östra Mellansverige. I: Larsson, M & Olsson, E. *Regionalt och interregionalt: Slutundersökningar i Syd- och Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 23.
- Lindström, J. 1998. *Järnålder vid Solliden i Tullinge. Återställande efter förundersökning och undersökning av en grav på RAÄ 232, Tullinge (kv Solliden), Botkyrka socken och kommun, Södermanland*. Stockholms läns museum, Rapport 1998:14.
- R.G. 1953. Ortnamnsregistret: Tullinge (nr 14).
- Therus, J. 2019. *Den yngre järnålderns gravskick i Uppland. Framväxten av den arkeologiska bilden och en materialitet i förändring*. AUN 50. Uppsala.

Kartmaterial, Lantmäteriet

RIKETS ALLMÄNNA KARTARKIV

J112-75-24. 1901-06. Häradsekonomska kartan. Huddinge 75_24.

J243-75-1. 1919. Generalstabskartan. Stockholm, 75-1.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län Stockholm
Kommun Botkyrka
Landskap Södermanland
Socken Botkyrka
Fastighet Tullinge 19:276

Fornlämningsnummer L2017:2620
Lämningstyp Grav- och boplatsoområde
Datering Järnålder

Typ av undersökning Arkeologisk utredning, steg 1 & 2
Länsstyrelsens beslutsdatum 2025-03-12
Länsstyrelsens diarienummer 7330-2025
Uppdragsnummer i Fornreg 202500369
Arkeologgruppens projektnummer P25006

Projektledare Jhonny Therus
Fältpersonal Jhonny Therus, Sabina Larsson, Josefine Låås, Marcus Ekenhjälms (praktikant).

Undersökningstid 2025-04-10, 2025-05-13
Undersökt yta Inventerat & karterat: 11 200 m²
Rutgrävt: 3 m²

Inmätningsteknik RTK-GPS
Koordinatsystem SWEREF 99 TM
Höjdsystem RH 2000

Arkiv

Arkivmaterial förvaras tills vidare hos Arkeologgruppen AB.

Digitalt arkiv

Digitala data förvaras tills vidare hos Arkeologgruppen AB.

Fynd

Inga fynd gjordes.

BILAGOR

Bilaga 1. Anläggningar och topografi

ID	Typ	Form	Längd x bredd m	Djup/höjd m	Beskrivning
100	Grund	Rektangulär	3,2 x 2		Modern grundplatta, gjuten cement.
104	Väg	Avlång	33 x 2,5		Väg. Ca 33 m lång och 1,5 - 2,5 m bred. Med vall och mindre dike längs dess östra sida, den ena efter den andra. Vall ca 1,5 m bred 0,4 m hög.
119	Stensättning	Välvd, rundad	6,5 x 6	0,4	Välvd stensättning. Helt övertorvad och beväxt med blåbärsris. På L2017:2620. Utanför utredningsområdet.
128	Stensättning	Flack, oval	6,5 x 4,5	0,3	Något välvd, flack stensättning. Helt övertorvad. På L2017:2620. Utanför utredningsområdet.
154	Terrassering	L-form, kant	12 x 0,5–1	0,3	Närmast L-formad terrasskant av stenrad. Byggt av 0,4 - 1 m stora rundade stenar. Belägen mellan två hållpartier i sydslutning. Löper tydligast i N-S riktning, samt i NÖ-SV:lig riktning med något mindre stenar. Under tunt torvlager 0,15–0,3 m ljusbrun sandig silt, med något enstaka inslag av tegel och ben. En fläck med moderna brända sopor. Stenröjt innanför stenkanten. Bevuxen med flera träd av varierande storlek. Undersökt med tre rutor (G100, 104, 108).
179	Tidigare villatomt	Halvcirkel	20 x 15		Området delvis urschaktat för nu riven villa. Beläget i brant sydslutning. Ett större område intill förefaller delvis modifierat i samband med villabygget.
189	Tidigare villatomt	Rektangulär	20 x 5		Översiktligt inmätt område delvis urschaktat för nu riven villa. Beläget i brant sydostslutning. Ett större område intill förefaller delvis modifierat i samband med villabygget.
198	Område med hus/torplämnigar	Oregelbundet	15 x 13		Område för tidigare hus/torp i brant norrslutning med: källargrund murad med mindre natursten, källaren ca 2,5 x 4 m stor, gjuten cementtrappa och cementplintar norr om källaren. Väster om källaren finns rabattliknande murade terrasskanter. Flera terrasskanten utmed bergssidan.

ID	Typ	Form	Längd x bredd m	Djup/höjd m	Beskrivning
208	Stenram	C-formad	2,7 x 1	0,1	Övertorvad stenrad lagd i närmast C-form intill bergskant, ca 2,7 x 1 m stor. Stenarna flatare och ca 0,2 x 0,3 m stora. Belägen intill område med huslämningar (A198). Undersökt med ruta (G112). Ca 0,15–0,2 m lager: NO om stenraden kompakt grå sandig silt. SV om stenraden lucker mylla med ljusbrun sandig silt. Förekomst av tegelkross och plast på båda sidor om stenraden.
222	Stenrad	Avlång	3 x 1	0,1	Oregelbunden övertorvad stenrad, eller tunn stenpackning, ca 3 x 1 m stor. Stenarna flatare och ca 0,2 x 0,3 m stora. Belägen i svacka på berghäll.
242	Berg i dagen				Berg i dagen. Mycket tätt liggande på toppen av höjden.
275	Stenrad	Triangulär	2,5 x 1		Rad stenar lagda upp mot berghäll. Stenarna ca 0,4 m stora och runda. Framför finns en stenröjd yta (A304).
304	Stenröjd yta	Oregelbunden	27 x 26		Plan och stenröjd yta, med inslag av modernare gropar. Avgränsad av berghällar mot norr och väster, samt sluttning mot öster. Beväxt med träd, främst barrträd, och blåbärsris. Stigar. Spridda sopor.

Bilaga 2. Grävenheter

G-nr	Storlek (m)	Djup (m)	Beskrivning	Anläggning
100	0,7×0,7	0,17	0,05 myllig torv 0,10 homogen ljusbrun sandig silt, ej grus eller småsten. Odling/trädgårdsjord. I botten: steril undergrund av siltig morän Två större stenar i moränen.	A154
104	0,95×0,75	0,15	0,05 myllig torv 0,10 homogen ljusbrun sandig silt. Odling/trädgårdsjord. Förekomst av tegel (recent) samt delar av kota från större däggdjur. En del rundade och kantiga naturstenar, cirka 0,1 m stora. I botten: steril undergrund av siltig morän med tre något större stenar i botten.	A154
108	1,3×0,45	0,05–0,3	Väster om stenraden A154: 0,05 myllig torv Under torven hittades brända, moderna sopor, cirka 0,15 m tjockt skikt, som går upp mot och ligger mellan stenarna. Öster om stenraden A154: under torven framkommer steril undergrund. I botten, i hela rutan: undergrund av brungrå lerblandad silt. Enstaka sten.	A154
112	0,9×0,7	0,15–0,20	Ruta grävd över stenraden A208. 0,05 grästorv NO om stenraden: kompakt grå sandig silt. SV om stenraden: lucker mylla med ljusbrun sandig silt. Odling/trädgårdsjord. Förekomst av tegelkross och plast. I botten: undergrund av berg	A208
116	0,7×0,6	0,2	0,05 grästov 0,15–0,20 lucker ljusbrun sandig silt. Odling/trädgårdsjord. Förekomst av enstaka frökapslar, samt en bit tegelkross. I botten: undergrund av berg.	Mellan A208 och A222.

Bilaga 3. Bildbilaga

RUTORNA

Terrassering A154.

Ruta G100. Norr är uppåt i bild.

Ruta G104. Norr är till vänster i bild.

Ruta G108 under undersökning. Norr är uppåt i bild.

STENKONSTRUKTION A208 OCH A222

Ruta G112 under undersökning. Området uppe på hällpartiet intill huslämningarna A198 innehöll främst spår av rabatter eller sentida mindre odling. Foto från sydväst.

Ruta G116. Norr är till höger i bild.

ANDRA BILDER

Fornlämning L2017:2620 är idag genomkorsad av olika stigar. Centralt i bild ligger de på synliga gravstrukturerna (A119 & A128) som mättes in under karteringen. Foto från väst.

Översiktsbild på fornlämning L2017:2620 som är belägen i övre högra delen av fotot. Det gula huset är Kärrsdala äldreboende. Foto från öst.

I anslutning till den röjda ytan (A304) på toppen av höjden fanns bl.a. ett modernt fundament för flaggstång eller stolpe. Foto från öst.

I utredningsområdets norra del fanns en modernare gjuten husgrund (A100). Foto från sydväst.

I anslutning till den röjda ytan (A304) på toppen av höjden fanns även en mindre stenkonstruktion (A275) i anslutning till ett hållparti. Foto från syd.

Utredningsområdets branta östsida hade två till tre tydliga terrassliknande hak som sannolikt bildats naturligt. Foto från nordväst.

Den södra sidan av utredningsområdet hade tidigare varit delvis bebyggd av villor som idag var rivna. Delar av sydslutningen var dock fortfarande synligt påverkade av schaktning och landskapsmodifiering, samt kvarlevande förvildade trädgårdsväxter. Foto från nordost.

Utredningsområdets sydvästra del utgjordes av en bebyggd villatomt. Tomtens östra kant utgjordes av ett snårigt parti som inte kunde inventeras närmare än okulärt från tomtgränsen. Partiet får anses vara endast översiktligt utrett. Foto från sydost.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2025:28

